

UITGEVERIJ MATRIJS BESTAAT 35 JAAR

Bestel nu voor speciale jubileumprijzen!

Landschap • Architectuur • In beeld • Gelderland • Archeologie • Biografie • In bedrijf • Waterstaat

€24,95

J. Stinner en K-H. Tekath (red.)
Het hertogdom Gelre. Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel
616 blz, 22 x 28 cm, gebonden met stofomslag

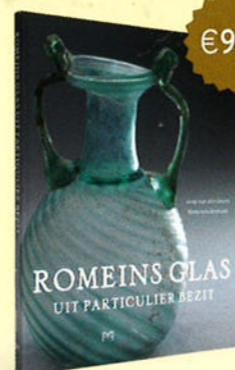
€19,95

E. van Ginkel en L. Theunissen
Onder heide en akkers. De archeologie van Noord-Brabant tot 1200
280 blz, 22 x 28 cm, gebonden

€14,95

H.L. Janssen en J.R. Treling (red.)
Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch
208 blz, 22 x 28 cm, gebonden

€9,95

J. van der Groen en H. van Rossum
Romeins glas uit particulier bezit
144 blz, 22 x 28 cm, genaaid gebrocheerd

Bestel u drie jubileumboeken of meer, dan ontvangt u gratis *Voorbij gevlogen. Veranderingen in het Nederlandse landschap* ter waarde van €19,95 (zolang de voorraad strekt)

Bestel alle 36 deelnemende titels op www.matrijs.com of via uw boekhandel. Alle titels zijn in te zien bij Broese Boekverkopers te Utrecht.

Jubileumprijzen zijn geldig van 1 maart tot 1 juli 2016. Zolang de voorraad strekt

AANBOD VOOR LEZERS ARCHEOBRIEF

BREPOLS PUBLISHERS

UNIEKE KORTING & GRATIS VERZENDING
tem 30/5/2016

Annemarieke Willemsen, Hanneke Kik GOLDEN MIDDLE AGES IN EUROPE

New Research into Early-Medieval
Communities and Identities

ISBN 978-2-503-55513-3, € 59 → € 47

Dorestad was an important harbour town in the middle of the present-day Netherlands that had its hey-day in the Carolingian period.

The articles in this collection are the proceedings of a conference hosted by the National Museum of Antiquities in Leiden that was

attached to the exhibition 'Golden Middle Ages: The Netherlands in the Merovingian World, 400-700 AD'. It brings together historians, archaeologists and linguists to discuss these 'Dark Ages', their burials and settlements, rituals and identities, and the position of the Low Countries in the world-wide networks of early-medieval Europe.

Inhoudstafel: www.brepols.net

Sauro Gelichi, Richard Hodges (eds) NEW DIRECTIONS IN EARLY MEDIEVAL EUROPEAN ARCHAEOLOGY Spain and Italy Compared

ISBN 978-2-503-56520-0, € 75 → € 60

Ben Jervis, Lee G. Broderick, Idoia Grau-Sologestoa (eds)

OBJECTS, ENVIRONMENT, AND EVERYDAY LIFE IN MEDIEVAL EUROPE

ISBN 978-2-503-55503-4, € 90 → € 72

This volume presents Europe-wide perspectives on urban life in medieval Europe through the study of artefacts and environmental remains.

Pascale Fraiture (ed.)

TREE RINGS, ART, ARCHAEOLOGY

ISBN 978-2-930054-13-1, € 40 → € 32

This book explores the different facets of the dendrochronological prism.

Prijzen excl. btw - Aanbod geldig tem 30/5/2016 en uitsluitend voor particulieren

Voor bestellingen, contacteer ons met vermelding van de code 'ARCHEOBRIEF16'

BREPOLS PUBLISHERS

info@brepols.net - www.brepols.net - Tel. +32 14 44 80 20

Colofon

Archeobrief. Vakblad voor de Nederlandse archeologie
vier nummers per jaar
jaargang 20 (2016), nummer 1

Archeobrief. Vakblad voor de Nederlandse archeologie, is een uitgave van Uitgeverij Matrijs. Archeobrief heeft tot doel de archeologische wereld in Nederland te informeren over zaken betreffende archeologie en aanverwante terreinen. Het vakblad richt zich op alle actief geïnteresseerden – zowel professioneel als amateur – die belangstelling hebben voor de rijkdom van ons bodemarchief en verschijnt viermaal per jaar.

De inhoud van de artikelen valt geheel onder verantwoordelijkheid van de auteurs.

Redactieadres

Redactie Archeobrief, Uitgeverij Matrijs
Postbus 670, 3500 AR Utrecht
tel 030 - 234 31 48
archeobrief@matrijs.com
www.archeobrief.nl

Medewerkers

Redactie: Marjan Grinwis, Paul van der Heijden, Toine Maas, Jan Vredenberg
Ontwerp: Michelangela, Utrecht
Opmaak: Click Design, Coby te Boekhorst, Zutphen
Lithografie: Van Vliet: dtp, Nieuwegein
Druk: Ten Brink, Meppel

Abonnementen en adreswijzigingen

Een abonnement wordt automatisch verlengd, tenzij minimaal twee maanden voor de vervaldatum schriftelijk wordt opgezegd. Een jaarabonnement op *Archeobrief* bestaande uit vier nummers kost € 34,95 per jaar. Voor een abonnement in het buitenland is een toeslag van € 12,50 verschuldigd. Voor een nieuw abonnement, een opzegging, advertenties en proefnummers neemt u contact op met Uitgeverij Matrijs, Postbus 670, 3500 AR Utrecht, tel 030-234 31 48, e-mail verkoop@matrijs.com

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen en/of verveniguldigd zonder toestemming van de uitgever.

ISSN 1386-2065/© 2015 de auteurs
p/a Uitgeverij Matrijs, Utrecht

ARCHEO brief

VAKBLAD VOOR DE NEDERLANDSE ARCHEOLOGIE

Inhoud

2 **Vondst**

H.M. VAN DER VELDE, K. ABELSKAMP,
N. BOUMA EN J. LANGELAAR

Merovingische graven in Oosterdalsen. Aanwijzingen voor elite langs de Vecht

10 **Onderzoeksresultaten**

HENK HIDDINK

De Romeinse villa van Hoogeloon. Nieuwe inzichten bij de uitwerking van een opgraving uit 1980-1987

18 **Onderzoeksresultaten**

ANNE VERSLOOT

De Romeinse kust. Handel en militaire strategie aan de Noordzee

26 **Vondst**

SEBASTIAAN KNIPPENBERG, DAVID FONTIJN, HARRY
FOKKENS, WOUTER ROESSINGH EN ADRIE TOL

Een bijzonder bronsdepot in het tracé van de N23-Westfrisiaweg

33 **Archeologisch bestel**

HANS HUISMAN EN LAURA KOOISTRA

Een nieuwe toekomst voor artefacten en monsters

Verder in dit nummer:

Nieuws 38

Tentoonstellingen 44

Agenda 45

Literatuur 46

Een bijzonder bronsdepot in het tracé van de N23-Westfrisiaweg

In 2014 en de eerste helft van 2015 hebben archeologen van ADC ArcheoProjecten en Archol bv grootschalig onderzoek uitgevoerd rond het dorp Hoogkarspel, in het oosten van West-Friesland. Het onderzoek ging vooraf aan de aanleg van de N23-Westfrisiaweg. Het te onderzoeken tracé-deel (ruim 5 kilometer) doorsnijdt een voor Europese begrippen ongekend

Aanleiding en organisatie

De provincie Noord-Holland heeft Heijmans Integrale Projecten b.v. opdracht gegeven om vanaf begin 2015 de provinciale weg N23 tussen Heerhugowaard en Enkhuizen te verbreden en om te leggen. Op basis van de

omvangrijk bewoningsgebied uit de bronstijd. De opgravingen hebben een complex ingericht cultuurlandschap aan het licht gebracht met bijna honderd boerenerven, vele duizenden verkavelingsgreppels, akkers en enkele grafheuvels. Het vondstmateriaal omvat vele tienduizenden objecten, waaronder een zeer bijzondere vondst van bronzen sieraden.

vele archeologische onderzoeken uit de jaren zestig en zeventig door de Universiteit van Amsterdam en de RCE, was bekend dat de nieuwe N23 verschillende vindplaatsen doorsnijdt.¹ Om de archeologische waarden in het gebied te karteren en waarderen, is de afgelopen jaren door Grontmij een aantal archeologische vooronderzoeken uitgevoerd, waarbij ook nieuwe vindplaat-

Een bijzonder bronsdepot in het tracé van de N23-Westfrisiaweg

In 2014 en de eerste helft van 2015 hebben archeologen van ADC ArcheoProjecten en Archol bv grootschalig onderzoek uitgevoerd rond het dorp Hoogkarspel, in het oosten van West-Friesland. Het onderzoek ging vooraf aan de aanleg van de N23-Westfrisiaweg. Het te onderzoeken tracé-deel (ruim 5 kilometer) doorsnijdt een voor Europese begrippen ongekend

Aanleiding en organisatie

De provincie Noord-Holland heeft Heijmans Integrale Projecten B.V. opdracht gegeven om vanaf begin 2015 de provinciale weg N23 tussen Heerhugowaard en Enkhuizen te verbreden en om te leggen. Op basis van de

omvangrijk bewoningsgebied uit de bronstijd. De opgravingen hebben een complex ingericht cultuurlandschap aan het licht gebracht met bijna honderd boerenerven, vele duizenden verkavelingsgreppels, akkers en enkele grafheuvels. Het vondstmateriaal omvat vele tienduizenden objecten, waaronder een zeer bijzondere vondst van bronzen sieraden.

vele archeologische onderzoeken uit de jaren zestig en zeventig door de Universiteit van Amsterdam en de RCE, was bekend dat de nieuwe N23 verschillende vindplaatsen doorsnijdt.¹ Om de archeologische waarden in het gebied te karteren en waarden, is de afgelopen jaren door Grontmij een aantal archeologische vooronderzoeken uitgevoerd, waarbij ook nieuwe vindplaat-

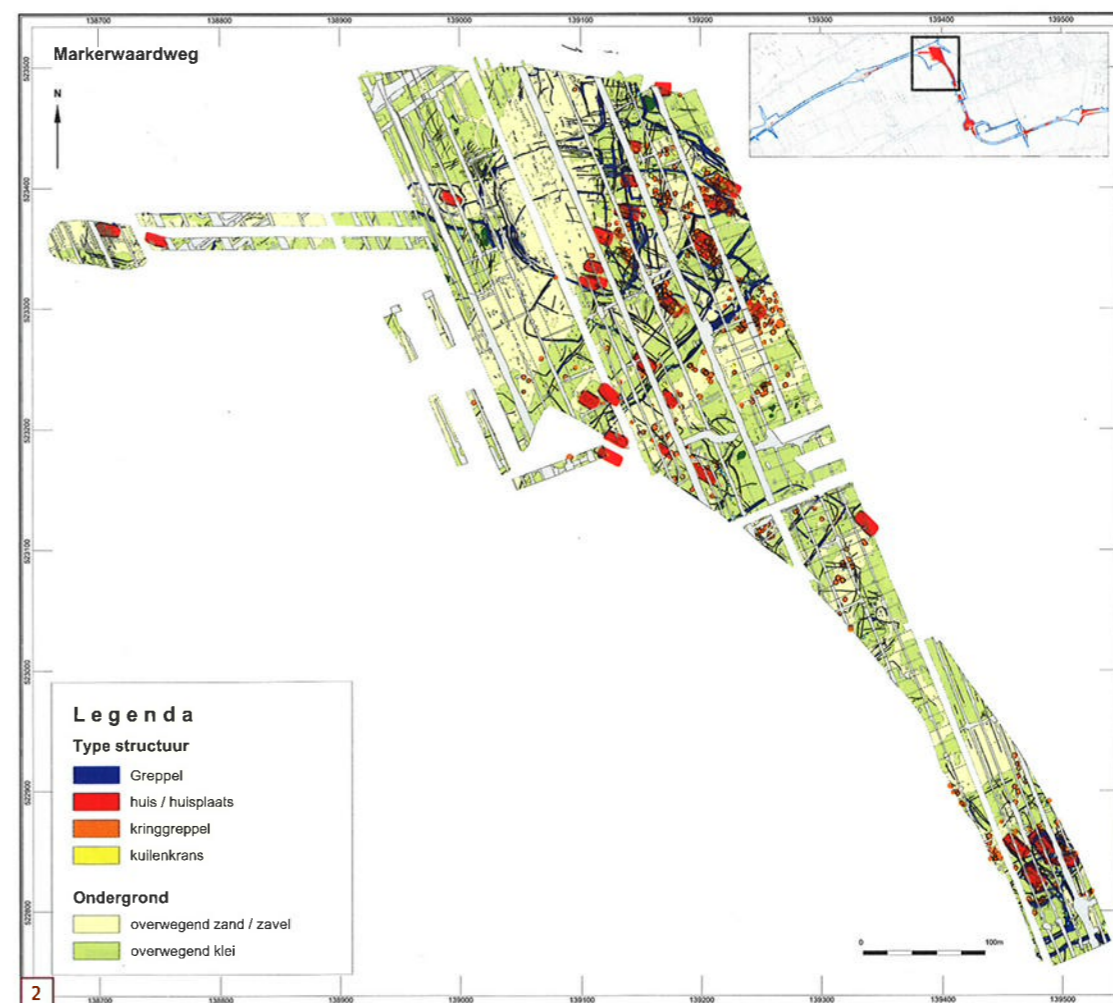
sen aan het licht zijn gekomen.² Duidelijk werd dat, gezien de geringe diepte van de vindplaatsen ten opzichte van het maaiveld, archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk was. De provincie heeft een aantal vindplaatsen geselecteerd voor nader onderzoek, de meeste hiervan bevinden zich ten westen en zuiden van het dorp Hoogkarspel (afbeelding 2).

De N23-opgravingen en de prehistorische bewoning in West-Friesland

Het gebied dat nu bekendstaat als West-Friesland stond in het late neolithicum (2900-2000 voor Christus) sterk onder invloed van het Zeegat van Bergen en werd gedomineerd door getijdgeulen en kreek.³ In het westen van de regio zijn in het verleden enkele opgravingen uitgevoerd op bewoningslocaties van de enkelgrafcultuur. Vanaf de klokkertijd (2500 voor Christus) vinden we op de oeverwallen van enkele plaatsvasten geulen aanwijzingen voor verspreide bewoning. Het landschap in het oostelijk deel was in het late neolithicum vermoedelijk een stuk dynami-

sch, met minder gunstige exploitatiemogelijkheden. Op de overgang van het neolithicum naar de bronstijd ontstond in het oostelijk deel van West-Friesland een hoog opgeslibd kwelderlandschap, waarbij gedurende de vroege bronstijd met name de hoge kwelders en oude kreekruigen exploitabel werden. In de midden-bronstijd verzoette het oostelijk deel en er vond hier nauwelijks sedimentatie plaats. In de tweede helft van de midden-bronstijd (omstreeks 1600 voor Christus) werd het gebied gekenmerkt door een bosrijk landschap met zoetwatermeren dat vanaf die tijd intensief werd bewoond.⁴ In de late bronstijd (1100-800 voor Christus) werd het gebied steeds natter, we vinden nog op veel locaties aanwijzingen voor bewoning, maar minder verspreid dan in de midden-bronstijd. Door de vernatting waren er waarschijnlijk minder terreinen geschikt voor bewoning en landbouw. Aan het eind van de late bronstijd werd de regio grotendeels verlaten, met uitzondering van enkele plekken bij Opperdoes en Medemblik.

Het tracé van de N23 doorsnijdt letterlijk het hart van het in de midden- en de late bronstijd bewoonde gebied en dit biedt een prachtige kans om een reeks van

1 Overzicht van een werkput op de opgraving Markerwaardweg met in het vlak de donkere verkleuringen van verkavelingsgreppels uit de bronstijd.

2 Overzicht van sporen en structuren uit de bronstijd op opgravinglocatie Markerwaardweg. Rechtsboven: N23-tracé met in rood de opgravingen. Opgraving Markerwaardweg is omkaderd.

nederzettingsterreinen uit deze perioden te onderzoeken. Daarnaast komen met de opgravingen Rijweg en Noorderboekert ook het voorafgaande late neolithicum en de vroege bronstijd in beeld. Deze opgravingen bieden een prachtige gelegenheid voor de bestudering van de landschapontwikkeling gedurende deze oudere periodes.

Met de opgravingen die nu zijn afgerond (afbeelding 2) is een gebied van maar liefst 25 hectare onderzocht. Dit enorme onderzoeksoppervlak geeft gelijk ook aan hoe omvangrijk het in de bronstijd gecultiveerde landschap van West-Friesland is geweest. In vrijwel alle werkputten werden sporen uit dit tijdvak aangetroffen. Tijdens het onderzoek 'Markerwaardweg' werd een zeer spectaculaire vondst gedaan, die we in dit artikel zullen bespreken.

Het nederzettingsterrein van Markerwaardweg

Tijdens de opgraving Markerwaardweg kon het grootste aaneengesloten areaal onderzocht worden, bijna 12 hectare (afbeelding 3). Duizenden greppels domineren het overzicht en laten zien dat het terrein gedurende de midden- en de late bronstijd op grote schaal ingericht is geweest.

In de tweede helft van de midden-bronstijd (vanaf circa 1500 voor Christus) was het terrein intensief bewoond; verspreid over vrijwel de hele opgraving komen sporen voor. Er zijn resten van 35 huisplaatsen herkend, op sommige daarvan hebben gedurende meerdere fases boerderijen gestaan. De vele greppels maken deel uit van een groot verkavelingssysteem dat erven, huisplaatsen, velden en kleine akkers of tuinen lijkt te omsluiten. De sporen uit de late bronstijd (circa 1100-800 voor Christus) beperken zich (vooral nog) tot een aantal brede greppels die omvangrijke percelen omgeven (afbeelding 4). In tegenstelling tot de greppels uit de midden-bronstijd, zijn deze allemaal op zandige afzettingen gesitueerd. Ze bleken het rijkst aan huishoudelijk afval. We vermoeden dat dit erfgreppels zijn, maar we missen de boerderijen. Het vermoeden bestaat dat de West-Friese late bronstijdboerderijen op 'terpjes' stonden, een fraai voorbeeld hiervan is vijftig jaar geleden ongeveer 1 kilometer zuidelijk opgegraven.⁵ De aanleg van opgehoogde huisplaatsen is een mooie aanwijzing dat de bewoners zich aanpasten aan de vernatting van het gebied.⁶ Net als bij Markerwaardweg komen late bronstijdgreppels bij de bekende opgraving Bovenkarspel-Het Valkje ook veel voor en ontbreken sporen van huisplattegronden. Dit wordt verklaard door de latere egalisatie van de terpjes.⁷ De greppels

worden vaak 'terpsloten' genoemd, een misleidende term, want niet alle greppels uit de late bronstijd hebben terpjes omgeven, integendeel. Bij het Valkje ontbreken aanwijzingen voor opgehoogde grond, bovendien vertonen de omvangrijke greppelsystemen daar (vergelijkbaar met die van Markerwaardweg) nog veel overeenkomsten met de greppelinrichting uit de midden-bronstijd.⁸ Voorlopig tasten we nog in het duister over de kenmerken en locatie van de late bronstijdboerderijen van de Markerwaardweg. Wellicht dat het C14-onderzoek van enkele stratigrafisch jonge plattegronden (die we doorgaans als 'midden-bronstijd' bestempelen) meer duidelijkheid geeft in dit vraagstuk.

Het bronsdepot van Markerwaardweg

Tijdens de opgraving is in één van de greppels uit de late bronstijd een bijzonder depot van bronzen voorwerpen (vermoedelijk alle sieraden) en een vuurstenen sikkel gevonden. De objecten waren als een pakketje in een met riet begroeide greppel geplaatst, vermoedelijk omstreeks 800 voor Christus. Het lijkt te gaan om een kort greppelsegment dat deel uitmaakt van een groter greppelsysteem uit de late bronstijd.

De vondst is in verschillende opzichten bijzonder. In de

3 Markerwaardweg. Uitsnede van het noordelijk deel van de opgraving met alle sporen uit de late bronstijd. De ster geeft de locatie van het bronsdepot aan.

4 Het 'inkrassen' in het vlak van het greppelspoor waaruit het bronsdepot afkomstig is. Aan de voorzijde markeert de hoop grond de plek waar zich de resten van het bronsdepot bevinden.

5 Minutieus onderzoek aan een van de fibulae uit de late bronstijd door Ton Lupak van restauratieatelier Restaura.

eerste plaats omdat dit soort sieraden in Nederland zelden gevonden wordt. In de tweede plaats is zij van belang omdat de vondst tijdens een archeologische opgraving werd gedaan. Hierdoor was het mogelijk de context van de depositie in detail te reconstrueren. Vrijwel altijd wordt dit soort vondsten bij toeval gedaan; daarbij is het dan erg moeilijk, en vaak zelfs onmogelijk, om de vondstcontext in detail te reconstrueren.⁹

In dit geval kwamen de vondsten tevoorschijn bij het onderzoek van een bronstijdsloot met een graafmachine. De vondst kon in zijn geheel worden geborgen. Details over de precieze positionering van de objecten ten opzichte van elkaar konden worden gedocumenteerd, wat zelden mogelijk is. Alle objecten zijn zo veel mogelijk in oorspronkelijk verband verpakt en naar Jo Kempkens en Ton Lupak (Restaura bv) gebracht. De afgelopen maanden zijn ze in het laboratorium in Roermond minutieus onderzocht en gerestaureerd (afbeelding 5). Het gaat bij deze objecten om drie grote fibulae (mantelspelden, die vanwege hun vorm in de wandelgang

6

ook wel 'bril-fibulae' worden genoemd),¹⁰ twee armbanden, een grote naald met een schijfvormige kop, een serie ringen in uiteenlopende formaten en twee rechthoekige plaatjes met steeds aan één zijde lusvor-

fibulae uit het einde van de late bronstijd dateren, dus rond 800 voor Christus.¹⁵ Ook de armbanden kunnen heel goed in die tijd worden geplaatst, net als de vuurstenen sikkels, die in West-Friesland alleen in de late bronstijd voorkomen. De overige voorwerpen laten geen nadere tijdsbepaling toe.

Vergelijkbare vondsten in Nederland

Buiten dit depot zijn vergelijkbare bronzen fibulae bekend uit Noordwijkerhout (een losse vondst),¹⁶ het Drentse Bonnerveen (een klein depot)¹⁷ en Drouwen (de vondst uit 1939).¹⁸ Recentelijk heeft een amateur-archeoloog ook een fragment van zo'n fibula gevonden op Texel. Het depot van Drouwen is in veel opzichten vergelijkbaar met dat van de Markerwaardweg. Dat depot werd gevonden in de greppel rond een graf in een urnenveld. Het bevat vergelijkbare objecten, waaronder ook een bril-fibula, armbanden en wederom twee rechthoekige plaatjes met oogjes.¹⁹ Er is uit Duitsland nog een depot bekend met vergelijkbare plaatjes en we kennen er een uit de buurt van Nijmegen.²⁰ Merkwaardig zijn ook de geschakelde ringen. Zoiets treffen we niet vaak aan bij de talloze ringen uit depots in West-Europa en Scandinavië. Een vergelijkbare set geschakelde ringen kennen we uit het depot van Bonnerveen.²¹ Belangrijker dan de zeldzaamheid is echter dat we hier

6 Overzicht van de objecten van het bronsdepot.

7 Een rituele depositie van voorwerpen in de bronstijd, getekend door Fred Marschall. In Europa zijn vele duizenden voorwerpen uit de bronstijd gevonden die met opzet zijn achtergelaten in moerassen, rivieren en andere natte gebieden. Wat mensen bewoog om zulke kostbare voorwerpen doelbewust op te geven is een vraag die centraal staat in een nieuw onderzoeksproject aan de Universiteit Leiden.

'Doordat het bronsdepot tijdens een archeologische opgraving werd ontdekt, is het mogelijk de context van de depositie in detail te reconstrueren'

mige oogjes. Daarnaast is een vuurstenen sikkel gevonden (afbeelding 6). We noemen het een sikkel, maar uit gebruikssporenonderzoek weten we dat dit type voorwerpen vooral werd gebruikt voor het snijden van plagen.¹¹ De combinatie van deze bronzen voorwerpen en een vuurstenen sikkel was in Nederland tot nu toe onbekend. In Scandinavië zijn er wel vindplaatsen waar dit soort sieraden samen met een bronzen sikkel zijn achtergelaten. Vermoedelijk zijn alle bronzen voorwerpen lichaams- en kledingversierselen. De fibulae zijn relatief zwaar en opzichtig. Blijkbaar was het de bedoeling dat de drager opviel. De fibulae en de schijfnaald zijn vermoedelijk gebruikt om kleding (een mantel) mee vast te maken. Er zijn aanwijzingen dat het dragen van dit soort fibulae voorbehouden was aan personen die een bijzondere rol in de samenleving vervulden.¹² Er wordt meestal van uitgegaan dat dit vrouwen waren, maar directe aanwijzingen hiervoor ontbreken vooralsnog.¹³ Waar de plaatjes met oogjes en de ringen voor dienden, is lastig te zeggen. Er is wel gesuggereerd dat dit soort plaatjes onderdeel waren van samengestelde halskettingen, waar ze de functie hadden om verschillende snoeren behorende tot één halsketting van elkaar te scheiden.¹⁴ Een vergelijking met soortgelijke voorwerpen uit andere contexten in binnen- en buitenland, leert dat onze

greep hebben op de depositiehandeling zelf: mensen uit de bronstijd hebben hier een aantal bijzondere objecten doelbewust en zorgvuldig gearrangeerd in de drassige oever van een bronstijdsloot gedeponerd (fibulae lagen bijvoorbeeld keurig gestapeld op elkaar). Gezien de zeldzaamheid van de objecten is het minder waarschijnlijk dat ze eenvoudigweg verloren waren. Het feit dat dit soort vondsten in Scandinavië herhaaldelijk bij elkaar in de grond is gestopt, vaak in moerassen, en vrijwel niet in graven en nederzettingen voorkomt, doet ook vermoeden dat mensen hier echt willens en wetens afstand van deze objecten hebben gedaan.

In de bronstijd zijn in heel Europa vele duizenden voorwerpen met opzet achtergelaten in moerassen, rivieren en andere natte gebieden.²² Het depot van de Westfriesland past heel goed in die praktijk. Het sluit aan bij tradities die we uit Scandinavië en Noord-Nederland kennen. Wat mensen bewoog om zulke kostbare bronzen voorwerpen doelbewust op te geven, is een fascinerende vraag die momenteel centraal staat in een nieuw onderzoeksproject aan de Universiteit Leiden.

'Kosmopolitische' kostuums?

Fibulae zoals in het depot van de Markerwaardweg komen nauwelijks in Nederland voor, maar in grotere aantallen in Zuid-Scandinavië. Het vermoeden lijkt dus gerechtvaardigd dat ze van daaruit geïmporteerd zijn, zoals dat ook wordt gedacht voor objecten uit het depot van Drouwen uit 1939. De armbanden zijn of lokaal

gemaakt of komen uit het zuiden (Zuid-Nederland, of nog zuidelijker). Over de ringen valt op dit moment niets te zeggen: dit soort ringen komen overal in Europa voor. De raadselachtige rechthoekige plaatjes lijken zeldzamer te zijn en we moeten vooralsnog gissen naar hun herkomst. De vuurstenen sikkel kan lokaal gemaakt zijn, maar waar de grondstof precies vandaan komt dient nog te worden nagegaan. Volgens Beuker zijn vrijwel alle sikkels van dit type gemaakt van plaatvormige vuursteen die gewonnen werd op het eiland Helgoland, in de Duitse bocht.²³

De bronzen objecten lijken dus allemaal gediend te hebben om het lichaam en kleding te versieren. De voorwerpen moeten uit verschillende windstreken afkomstig zijn en als geheel doet de vondst behoorlijk 'kosmopolitisch' aan. Als we ervan uitgaan dat men in de bronstijd gewoonlijk één mantel tegelijk droeg, dan hebben we met vier mantelspelden/fibulae, aanwijzingen voor elementen van tenminste vier verschillende 'kostuums'. Resten van kleding zijn niet aangetroffen, hoewel die onder de gegeven bodemomstandigheden hier wel bewaard zouden zijn gebleven. Dit betekent dat bronstijdmensen hier dus alleen de metalen onderdelen van zulke kostuums hebben achtergelaten.

Aansluiting met projecten van de Universiteit Leiden

De N23-opgravingen worden op de voet gevolgd door onderzoekers van de Universiteit Leiden. Vanaf eind

7

2011 is daar het door de NWO gesubsidieerde onderzoeksproject 'Farmers of the coast' gestart. In dit project, dat onder leiding staat van H. Fokkens en C. Bakkers, worden verschillende aspecten van de West-Friese bronstijd bestudeerd. Nieuwe inzichten over de ontwikkeling van het landschap, het nederzettingssysteem, het boerenbestaan en uitwisseling zijn meegenomen in de opgraving en de uitwerking van de gegevens. De vondst van het bronsdepot vormt daarnaast een prachtige bijdrage aan het in 2015 gestarte onderzoek 'Economies of destruction' onder leiding van D. Fontijn. In dit project wordt op Noordwest-Europese schaal onderzoek gedaan naar die merkwaardige bronstijdpraktijk waarbij kostbare voorwerpen op grote schaal werden opgegeven en in natte plaatsen in het landschap werden gedeponereerd.²⁴ De opgravingsresultaten bieden tal van aanknopingspunten voor nieuwe discussies en zullen een belangrijke bijdrage leveren aan een beter begrip van de West-Friese bronstijdgemeenschappen.

Noten

- 1 Zie o.a. Bakker e.a. (1977, overzicht bronstijdonderzoek rond Hoogkarspel) en Van Heeringen en Theunissen (2001, overzicht neolithische vindplaatsen).
- 2 Zie Hakvoort en Jansen (2012) voor een overzicht en de resultaten van het vooronderzoek.
- 3 Voor een overzicht, zie Van Zijverden (2013).
- 4 Van Amerongen (in voorb.); Van Zijverden (in voorb.).
- 5 Bakker en Metz (1967). Dit is vooralsnog het enige overtuigende voorbeeld van een boerderij op opgehoogde grond.
- 6 We moeten ons de wateroverlast tijdens de terpaanleg niet te drastisch voorstellen, het omliggende gebied moet nog droog genoeg zijn geweest om akkerbouw te beoefenen en het vee te laten grazen. Te denken valt aan periodieke wateroverlast. Lohof en Roessingh (2014), 71.
- 7 IJzereef en Van Regteren Altena (1991), 65.
- 8 Roessingh (2014); Roessingh (in voorb.).
- 9 Fontijn (2002); Verlaeck (1996).
- 10 In de literatuur wordt eerder gesproken van 'Plattenfibeln', vgl. Baudou (1960), 74-77; pl. xv en xvi en Pabst (2012). De typologie van Baudou (1960, 75-76) volgend zijn onze fibulae 'Fibeln mit festem, plastisch verzierten Platten', van variant 'e'.
- 11 Van Gijn (1988).
- 12 Butler (1986); Levy (1982).
- 13 Levy (1982, 78) neemt aan dat het specifiek om vrouwen gaat. De bewijslast daarvoor is 'circumstantial' en niet sterk. Baudou (1960, 73) merkt op dat in de late bronstijd van Scandinavië fibulae vrijwel uitsluitend in depotvondsten voorkomen en ontbreken in graven. Of ze uitsluitend door vrouwen of mannen gedragen werden (of door beide) kan eenvoudigweg niet geverifieerd worden. Baudou (1960, 73) gaat er overigens van uit dat ze, net als in de vroege bronstijd, door zowel vrouwen als mannen werden gedragen.
- 14 Butler en Steegstra (2007/2008, 389, afb. 6 en 9) noemen deze voorwerpen 'spacers'.
- 15 Dit soort fibulae en armbanden zijn vooral bekend uit de periode Montelius V, die overeenkomt met het latere deel van wat bij ons de late bronstijd is; vgl. Baudou (1960, 75-6), Butler (1986) en Lanting en Van der Plicht (2003).
- 16 Bakker (1982); van Heeringen (1992), 104, site 30-Oost-4, afb. 14.
- 17 Butler (1986), afb. 30.
- 18 Butler (1986).
- 19 Butler (1986), afb. 21 en 22.
- 20 Nijmegen-Lent Smitjesland en Ostrhauderfehn, zie Butler en Steegstra (2007/2008), afb. 9.
- 21 Butler (1986), afb. 30.
- 22 Bradley (1990); Fontijn (2002); Verlaeck (1996).
- 23 Beuker (1992).
- 24 Op de blog www.bronstijdwedfriesland.nl van de onderzoeksgroep 'Farmers of the Coast' is veel informatie over de West-Friese bronstijd te vinden. De onderzoeksgroep 'Economies of Destruction' heeft ook een website: <https://economiesofdestruction.wordpress.com>.

Literatuur

- Amerongen, Y.F. van (in voorb.), *Wild West Frisia. The role of domestic and wild resource exploitation in Bronze Age subsistence*, Leiden (proefschrift Universiteit Leiden)
- Bakker, J.A. en W.H. Metz, (1967), 'Opgravingen te Hoogkarspel IV: Het onderzoek in 1966 van vindplaats F ten zw van het Medemblikker Tolhuis (voorlopige mededeling), (Westfriese Oudheden X)', in: *West-Frieslands Oud en Nieuw* 34, 202-228.
- Bakker, J.A. e.a. (1977), 'Hoogkarspel-Watertoren: towards a reconstruction of ecology and archaeology of an agrarian settlement of 1000 BC', in: B.L. van Beek, R.W. Brandt en W. Groenman-van Waateringe (red.), *Ex Horreo. Cingula* 4, Amsterdam, 187-225
- Bakker, J.T. (1982), *Een bronzen brijfibula (h 1982/4.1) en een bronzen speerpunt (h 1982/2.1) uit het RMO te Leiden*, Leiden (ongepubliceerde scriptie Universiteit Leiden)
- Baudou, E. (1960), *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*, Stockholm (Acta Universitatis Stockholmiensis/Studies in North-European Archaeology 1)
- Beuker, J.R. (1992), 'Import van noordelijke vuursteen. Enkele voorlopige conclusies met betrekking tot sikkels in Noordwest-Europa', in: *Palaeohistoria* 33/34, 141-153
- Bradley, R. (1990), *The Passage of Arms. An Archaeological Analysis of Pre-historic Hoards and Votive Deposits*, Cambridge
- Butler, J.J. (1986), 'Drouwen: End of a 'Nordic' Rainbow?', in: *Palaeohistoria* 28, 133-168
- Butler, J.J. en H. Steegstra (2007/2008), 'Bronze Age Metal and Amber in the Netherlands (IV). Hoards and Rich Graves in the Late Bronze Age, Part A', in: *Palaeohistoria* 49/50, 375-414
- Fontijn, D.R. (2002), *Sacrificial Landscapes. Cultural biographies of persons, objects and 'natural' places in the Bronze Age of the Southern Netherlands, c. 2300-600 BC*, Leiden
- Gijn, A.L. van (1988), 'The Use of Bronze Age Flint Sickles in the Netherlands. A Preliminary Report', in: S. Beyries, *Industries lithiques: tracéologie et technologie*, Oxford (British Archaeological Reports, International Series 411), 197-218
- Hakvoort, A. en H. Jansen (2012), *Archeologisch proefsleuvenonderzoek West-frisiaweg Fase 1 en 2*, Assen (Grontmij Archeologische Rapporten 900)
- Heeringen, R.M. van (1992), 'The Iron Age in the Western Netherlands III: Site Catalogue and Pottery Description. Map sheet 2', in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 7-69.
- IJzereef, G.F. en J.F. van Regteren Altena (1991), 'Nederzettingen uit de midden- en late bronstijd te Andijk en Bovenkarspel', in: H. Fokkens en N. Roymans, *Nederzettingen uit de bronstijd en de vroege ijzertijd in de Lage Landen*, Amersfoort, (Nederlandse Archeologische Rapporten 13), 61-81
- Lanting J.N. en H. van der Plicht (2003), 'De 14c chronologie van de Nederlandse Pre- en Protohistorie IV: Bronstijd en Vroege IJzertijd', in: *Palaeohistoria* 43-44, 117-261
- Levy, J. E. (1982), *Social and Religious Organization in Bronze Age Denmark. An Analysis of Ritual Hoard Finds*, Oxford
- Lohof, E. en W. Roessingh (2014), 'The Westfriesian Bronze Age. A View from Enkhuizen-Kadijken', in: *Journal of Archaeology in the Low Countries* 5, nr. 1, 51-78
- Pabst, S. (2012), *Die Brillenfibeln. Untersuchungen zu spätbronze- und ältereisenzeitlichen Frauentrachten zwischen Ostsee und Mittelmeer*, Rahden (Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 25)
- Roessingh, W. (2014), 'Archeologisch onderzoek bij Bovenkarspel Het Valkje', in: *West-Frieslands Oud en Nieuw* 81, 64-72
- Verlaeck, K. (1996), *Between River and Barrow. A Reappraisal of Bronze Age Metalwork Found in the Province of East-Flanders (Belgium)*, Oxford (British Archaeological Reports International Series 632)
- Zijverden, W.K. van (2013), 'The palaeoenvironment of West-Frisia: a critical review', in: H.-P. Koch (red.), *Siedlungen der älteren Bronzezeit. Beiträge zur Siedlungsarchäologie und Paläoökologie des zweiten vorchristlichen Jahrtausends in Südkandinavien, Norddeutschland und den Niederlanden*, Neumünster (Studien zur nordeuropäischen Bronzezeit 1), 161-169